

IMREH ISTVÁN AKADÉMIKUSSAL A NAGY-HOMORÓD MENTÉN

Centenárium emlékidéz

■ A szülőföld nem csupán születési hely, a legkevésbé sem kartotéki adat. Olyan értéktartomány, amelynek üzenetével a világba érkezünk. Viszonyítási alap – ha nem is a világ közepe. Olyan hely, ahonnan, ha az ember jól megvetheti a lábát, kimozdítható sarkából a világ. Éppen ezért tanulni kell a szülőföldet is. Holtomiglan-holtodiglan.

Magam Imreh Istvántól, Borbáth Károlytól, az Idő kútjába a két Homoród völgyében aláereszkedő Szabó Gyulától „jussoltam” szülőföldismeretet. (A kifejezést is különben Pista bácsitól tanultam.)

Elsőéves egyetemi hallgató koromban hallhattam őt először a *Korunk* főtéri szerkesztőségében. Hogy kerültem én oda az 1963-as tanév kezdetén? Történetesen verseket vittem be Kántor Lajosnak, és megakadt a szemem *A rendtartó székely falu* címmel beharangozott előadáson. Egyébként más előzménye is volt érdeklődésemnek. Pályaválasztásom idején szülőfalum frissen végzett történelem–magyar szakos tanára adta kezembe a *Majorsági gazdálkodás a Székelyföldön* című 1956-os munkáját, aki arra is felhívta a figyelmemet, hogy Pista bácsi varázslatos előadó, ráadásul a székely falutörvények megszállottja.

Az egyetem elvégzése után a falusiak hetilapjához kaptam kinevezést Bukarestbe, és attól kezdve sűrűn megfordultam a Fürdő utcában – kéziratért, jó ízű beszélgetések kedvéért. Ezzel kapcsolatosan azt kell főlemlítenem: a paraszti múltról írván értékrendet kívánt felmutatni, neves névtelenek szép emberi életét számba venni. Mindezt ma úgy mondanók: modellt kínálni. Így vált a *Falvak Népe* állandó rovatává a *Neves névtelenek*.

Aztán az is elkövetkezett, hogy a kolozsvári diskurálásokat Recsenyéden és Homoródszentmártonban folytattuk. Magam előtt látom, amint 1980 pünkösd vasárnapján délután a művelődési ház (ma a szentmártoni születésű Zoltán Aladár zeneszerző nevét viseli) zsúfolásig megtelt nagyteremében igyekszik „elhozni” a nagy fejedelmet – még mielőtt a csorda hazajönne. Hadd tudják meg lehetőleg azelőtt, hogy az otthoni gondok hazaszóllítanak a tizenkét falu népét: értékeinket óvni és gyarapítani – nem mai keletű igény. Már Bethlen Gábor korában is az volt. Az országépítő fejedelem ma alighanem ebben kortársunk. Hiába szabadkozott, hogy „kicsi a krónikás és nagy a fejedelem”: szavait egy álló hétig ízlelgették az emberek. A kapálóban az asszonyok mind azt hajtogatták: „Ó, bárcsak egy ilyen papunk lehetne!...” (Amikor ezt elújságoltam neki, gyermekkori emlékeit nem tudta visszatartani. Az édesanyja épp ezt a pályát javallotta neki: „Édes fiam, be szép életed lenne, hogyha papnak mennél...” Hát nem a papságot választotta, az erkölcsi érzék örökségével élő ember volt az álma – fűzte hozzá –, írásaival ennek az embertípusnak a kiteljesülését szerette volna elősegíteni.)

Ha a szülői háznál szabadon beszélhettünk, a nyilvánosság előtt Imreh Istvánnak bizony meg kellett szűrnie a szavait. Ne feledjük: 1980-at írtunk, és én – a Homoródméti Művelődési Hetek önkéntes szervezője voltam, mindössze egy bukaresti magyar hetilappal a hátam mögött. Leadtam ugyan a rendezvény programját a Hargita Megyei Nevelési és Művelődési Bizottságnak, de nem kértem hatósági engedélyt a Bethlen Gábor-megemlékezésre. Főnököm, a jó emlékezetű Simonka László sugallatára óvatosságból meghívtam „villámhárítónak” Bitay Ödönt, a Politikai Könyvkiadó szerkesztőjét, aki egy évvel korábban kiadta a *Falvak Népe* riportantológiáját, és akit megkértem, hozza magával Demény Lajost is, a Nicolae Iorga Történeti Intézet osztályvezetőjét, a székely felkelések kutatóját. Bitay túldimenzionálta a maga szerepét, Demény Lajos, maga is falusi származék – a „csordajárásra” gondolva – lemondott a maga előadásá-

nak bővebb kifejtéséről Imreh István „javára” (alig tíz percet vett igénybe mindössze, de az is emlékezetes maradt, persze: „Nem vagyunk mi többek senkinél, de kevesebbek sem!”), mert érezte, hogy akkor ott annak a Bethlen Gábornak a szavaira volt szükség, aki azt mondta: „Ha mindnyájan csak a magunk életének nyugodalmaát keressük, úgy a hazánk vész el”.

Elégtétellel töltötte el Pista bácsit, hogy leginkább az „építkező” fejedelmet szereték meg a Homoródméntén. Azt, aki jó gazdája Erdélyországnak, aki tudja a helyét a világban és Európában, aki nem feledi a vitézlő rendbeli székelyek gondjait, aki törődik a jobbágyvermek iskoláztatásával, aki „székely módra” készítte el a fogarasi kincstári birtok istállóit; akit Móricz Zsigmond is politikai hitvallásának sugalmazójául fogadott el; azt, aki országhatárokon túlra menve, hadi úton járva is az itthon félbeszerbe hagyott építkezéseket sürgette leveleiben, a nyersanyagot rendelte meg, a szállítást szervezte, a mesterembereket „dirigálta”. Így válhatott szoborból emberré, rokonná, mienkké; pajzsunkká is kissé, amikor életet, hitet, nemzetiséget, falut rombolt, pusztított szemünk láttára az önkény.

A hivatalos történetírással és főleg történelemtanítással párhuzamosan élt tehát (ahogy és ameddig lehetett) a *mi-tudat* erősítése. Az írás ellenőrzöttsége mind erőteljesebbé vált. Ezért aztán az „élő történelem”, a szavakba szüremelő história fórumai egyre fontosabbakká váltak, hiszen a diktatúra alatti szellemi ellenállás közegeiként jó ideig még lehetővé tették az ellenőrizetlenebb, a szabadabb szólást.

Amikor Imreh István „elhozta” Bethlen Gábort a szentmártoni és a bágyi paraszvár alá, már öt homoródménti faluközösség törvényéből idézhetett. Az 1618. évbéli rendeletében arról szól, hogy „Dályán lakó híveinek... ennek előtte olyan rendtartások és egymás között való végezések lött[ek] volna”, amelyek szabályozták a földbirtoklást. 1628-ban – még mindig az ő fősege alatt – Bágy szokásjogi határozatait írják össze. 1632-ben ugyancsak Dályában tartanak tanúvallatást Kányád falutörvényéről. 1670-ben és 1740-ben Homoródszentpál statútumát, 1808-ban Homoródszentmárton normáit újították meg. Nagyon szép és kiadatlan Szentábrahámfalva 1615. évbéli rendtartása. Ez szintén a fejedelem önagságát idézi... Egyébként az ő segítségével épült meg újra a tatárdúlta menedék, és állandó őrségül és szervezőül engedélyezett számára egy főbb székelyt és öt puskás gyalogot, akik hadba szólítás idején is otthon maradhattak. Már Apafi Mihály fejedelem idején épült meg a szentmártoni templomkastélyhoz hasonló feltételek közepette a „bágyi vár”, amelyet szintén egy nemes és öt puskás védelmezett állandó jelleggel, és szintén hat falunak (Bágy, Ege, Dálya, Lokod, Patakfalva és Recsenyéd) szolgált menedékkül. Kelemen Lajos szerint feltehetőleg hat bástyáját is e közösségek építették. A népszokás évente emlékeztető ünnepség színhelyévé tette a várhelyet.

Az természetes, hogy Imreh István magával hozta a szentmártoni falutörvény gépírásos másolatát, ami akkor még nem jelent meg kötetben, és átadta Nagy Attila községi előljárónak. A demokratikus választást igyekezett felmutatni olyan múltbeli erkölcsi értéként, olyan csodálatos eszmeként, ami nélkül egészséges, szép, tiszta és jövődőt hozó társas élet ma sem lehet. És azt is, hogy a „hivatalbéli” embernek az ősi székely normák szerint is kötelessége jól elvégezni azt, amit hivatala reá ró.

Az emberi együttélésnek a formáit Európa-szerte kutatva Imreh István tulajdonképpen azt szerette volna elérni, hogy a magyar nemzeti önismeret egy olyan belső erősítő pánttá váljék, amely tartást ad az embernek, könnyebben elviselhetővé teszi, ami naponta porlasztja, omlasztja, ami rázúdul nehézségként, elviselhetetlen teherként. Szükség volt – és ma különösképpen szükség van – erre, hogy ne a gyökértelenség, az otthontalanság bizonytalanságával éljenek az emberek. Következésképpen fel kellett tárunk a múltunkat, hogy felfakadhassanak az önértéktudat forrásai.

A hetvenes-nyolcvanas években, amikor Imreh Istvánnal, Faragó Józseffel, Demény Lajossal, Egyed Ákossal igyekeztünk időt állóbbá szőni a Hargita alatti kistáj lakosainak megfosztott történelmi/nemzeti értékalástját, mindig magunkon éreztük László Gyula régész-professzor tekintetét. Elsősorban Imreh Istvánnak és Faragó Józsefnek köszönhetően, akik szíves-örömmel idézték szűkebb körünkbe a második világháború utáni időszak értelmiségszervező műhelyének, a kolozsvári Móricz Zsigmond Népi Kol-

légiumnak a tanárelnökét. Igaz, nyilvánosan akkor nem beszélhettünk munkásságának össznemzeti jelentőségéről – az Illyés Gyula-i értelemben vett történelemteremtés másoknak volt a privilégiuma; azoké, akik úgy hitték, hogy az idők végezetéig „teremtés előtti sötétségben” tarthatnak bennünket –, de a sűrűn lakott vidék apró településeit bejárva minduntalan *szembejött velünk az Időből* László Gyula. Kikerülhetetlenül. Hiszen a Székelyföld és a Szászföld határvidékén látta meg a napvilágot unitárius székely családban (Kőhalom, 1910. márc. 10.). Gyakorlatias észjárású édesapja Abásfalváról indult a „nemzet napszamosának”, aki zsenge gyermekkorától úgy nevelte Gyula fiát, hogy életre szóló élményévé váljon szülőföldszeretete, az erdélyi történelmi hagyományokhoz való – a tudományművelésben és a művészi alkotómunkában egyaránt eligazító hatása – ragaszkodása. Az esetleges életrajzi adalékokon túlmenően azonban jóval fontosabb volt számunkra az a hatalmas tudásanyag, amelyet ő szerzett meg rólunk, és amellyel ő perelt értünk abban a korszakban is az Idővel – hogy legalább most világosan láthassunk a „teremtés előtti sötétségben”.

A távlatépítő 2000. esztendőben a szellemi otthonteremtés újabb korszakához érkeztek szülővidékem emberei. Hajdani iskolám, a homoródszentpáli általános felvette László Gyula nevét. Aligha szerezhettem volna Imreh István történészprofesszornak valaha is nagyobb örömet, mint amikor telefonbeszélgetésünk során megemlégettem, hogy kinek a nevét veszi fel egykori iskolám. Érezhetően átforrósodott a hangja, és arra kért: vigyem el az ő üzenetét is a Homoródszentpálra. Hiszen a negyvenes években „szoros szomszédsági kapcsolat” alapozta meg barátságukat: együtt dolgoztak az Erdélyi Tudományos Intézetben, a Bolyai Egyetemen, együtt vezették a kolozsvári egyetemi hallgatók Móricz Zsigmond Kollégiumát. Szaktudósként és egyetemi oktatóként is sokat köszönhet ő László Gyulának.

„*A honfoglaló magyar nép élete* című, 1944-ben megjelent könyvét már doktori értekezésem forrásmunkájaként használtam – hallhatta a névadó ünnepség nagyszámú közönsége. – Módszert, szemléletmódot pedig feledhetetlen beszélgetéseink során jussolhattam. Nem foglalható össze pár szóban egy olyan gazdag életmű, mint az övé, de az bizonyos: a rendtartó ősök régmúltját kutatva az igazság tisztító tüze mellé invitált, és a szépség értő megbecsülésére is buzdított.

Mindig az *élet teljességére* vágyott, és a múltban is azt kereste. Ugyanakkor a *termékeny bizonytalanság* elvét érvényesítette. Legjobb előadásainak azokat tartotta, amelyeken egy-egy munkája keletkezéséről számolt be hallgatóinak. Azt a habitust sugallva, hogy éljék életüket minél gazdagabban, és ezt a gazdagságot keressék a múltban is. »Nem előírásokon múlik a jó oktatás – érvelt nemegyszer –, hanem a jó oktatókon. A legkitűnőbb reform sem teszi élménnyé a szürke unalom óráit...« Varázslatos egyéniség volt, akinek a szellemi teljesítménye színvonalra kötelez bennünket ma is – mind a kutatásban, mind az oktatásban.»

Imreh István varázslatos egyénisége, szellemi szolgálatteljesítésének mércéje kíséreljen bennünket.

Cseke Péter